

ANDRZEJ GRZYBOWSKI^{1,2}, KATARZYNA PACTWA³

Jan Ruszkowski (1884-1951) – okulista i współtwórca Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu

Jan Ruszkowski (1884-1951) – ophthalmologist and co-founder of the Polish Medical Faculty in Edinburgh

¹ Katedra Okulistyki, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn

² Instytut Okulistycznych Badań Naukowych, Fundacja Wspierania Rozwoju Okulistyki, Poznań

(<https://orcid.org/0000-0002-3724-2391>)

³ Lekarz stażysta, Szpital Specjalistyczny im. F. Ceynowy w Wejherowie

ABSTRAKT

W poniższym artykule przedstawiono biografię polskiego okulisty, Jana Ruszkowskiego (1884-1951), oraz dokonano podsumowania jego dorobku naukowego. Jan Ruszkowski ukończył studia medyczne na Uniwersytecie w Kijowie w 1910 r. Następnie swoje życie zawodowe związał z Kliniką Okulistyczną Uniwersytetu Warszawskiego. Do momentu wybuchu II wojny światowej opublikował liczne prace i znacząco przyczynił się do rozwoju okulistyki w Polsce. Jego działalność medyczna i naukowa koncentrowały się na lepszym poznaniu patogenetycznej oraz metod leczenia jaskry. Po 1939 r. emigrował z Polski i rozpoczął pracę na Polskim Wydziale Lekarskim w Edynburgu. Ruszkowski dzielił się swoją wiedzą i doświadczeniem, kształcąc młodą kadrę lekarską dla Wojska Polskiego w okresie II wojny światowej. Do końca życia pozostał w Anglii i pracował w Instytucie Medycznym w Londynie.

Słowa kluczowe: Jan Ruszkowski, polska okulistyka, historia okulistyki, historia medycyny, Uniwersytet Kijowski, Polski Wydział Lekarski w Edynburgu, polscy lekarze na emigracji

ABSTRACT

The following article presents a biography of the Polish ophthalmologist Jan Ruszkowski (1884-1951) and summarises his scientific achievements. Jan Ruszkowski graduated from the Medical School of the University of Kiev in 1910. Then, he linked his professional life with the Ophthalmology Clinic of the University of Warsaw. Until World War II, he published numerous works and significantly contributed to the development of the ophthalmology in Poland in the 20th century. His medical and scientific activities focused on better understanding the pathogenesis and methods of treating glaucoma. He emigrated from Poland after 1939 and began working at the Polish Medical Faculty in Edinburgh. Ruszkowski shared his knowledge and experience, educating young medical staff for the Polish Army during World War II. He remained in England until the end of his life and worked at the Medical Institute in London.

Keywords: Jan Ruszkowski, Polish ophthalmology, history of ophthalmology, history of medicine, University of Kiev, Polish Medical Faculty in Edinburgh, Polish doctors in exile

WSTĘP

Celem poniższej pracy jest uaktualnienie oraz rozpowszechnienie wiedzy o polskim okuliście, Janie Ruszkowskim. Jego życie przypadło na burzliwe czasy II wojny światowej. Jako lekarz musiał zmierzyć się z koniecznością emigracji, by ratować życie w czasie niemieckiej okupacji. Współtworzył Polski Wydział Lekarski w Edynburgu, gdzie uczył młodych lekarzy, którzy służyli w Polskich Siłach Zbrojnych. Przygotowanie poniższego artykułu poprzedziła analiza całego dostępnego dorobku naukowego Ruszkowskiego, jednak szczegółowej weryfikacji poddano jedynie najbardziej znaczące jego prace.

METODOLOGIA

Do napisania niniejszej pracy zostały wykorzystane materiały znajdujące się w Głównej Bibliotece Lekarskiej imienia Stanisława Konopki w Warszawie, Bibliotece Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego, Bibliotece Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu, Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, słownikach biograficznych oraz wspomnieniach pośmiertnych. Ponadto wykorzystano cyfrowe materiały archiwalne oraz publikacje autora.

BIOGRAFIA

Jan Ruszkowski urodził się 23 czerwca 1884 r. na Wołyniu w Pisarzówce. Jego rodzina miała korzenie szlacheckie (herb Pobóg). Ożenił się z Janiną Adelą z Sobolewskich. Mieli dwoje dzieci, Andrzeja oraz Janinę [1; 2, s. 669]. W 1910 r. ukończył kierunek lekarski na Uniwersytecie Kijowskim. Po studiach pracował jako asystent w Klinice Ocznej Uniwersytetu Kijowskiego. Następnie został ordynatorem Szpitala Oftalmicznego im. Popowych w Kijowie [1,3].

Jan Ruszkowski 13 grudnia 1922 r. nostryfikował dyplom na Uniwersytecie Poznańskim, uzyskując tytuł doktora wszech nauk lekarskich. Był uczniem profesora Kazimierza Noiszewskiego (1859-1930) oraz asystentem w jego Klinice w Warszawie w latach 1921-1929. Przed wojną piastował również stanowisko ordynatora oddziału ocznego Szpitala Sióstr Elżbietanek w Warszawie [3; 4, s. 383].

W czasie II wojny światowej Ruszkowski brał udział w ewakuacji warszawskiego szpitala. Zdołał przedostać się do granicy polsko-rumuńskiej, a następnie do Anglii. Był zastępcą profesora okulistyki na Polskim Wydziale Lekarskim w Edynburgu, gdzie kształcił kadrę lekarską dla Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie [3; 5, s. 314-315; 6]. Jan Ruszkowski w czasie swojego pobytu w Edynburgu wykazał się nie tylko jako oddany

Ryc. 1. Wykładowcy Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu w roku akademickim 1944/1945. W pierwszym rzędzie od lewej: dr Kulczycki (w mundurze), dr Wąsowicz, dr Helena Śliżyńska, dr Uhma, prof. Ruszkowski, prof. Rostowski, prof. Fegler, prof. Nowakowski, dziekan prof. Antoni Jurasz, prof. Lakner, prof. Rogalski, dr Dekanski, dr Kompf

dydaktyk oraz patriota, ale również uzdolniony klinicysta. Jedną z jego pacjentek była Zofia Książek-Bregułowa – aktorka i uczestniczka powstania warszawskiego. Po ataku niemieckiej artylerii na szpital przy ul. Świętokrzyskiej została ciężko ranna. Utraciła widzenie w lewym oku, w prawym pozostało natomiast poczucie światła. W 1945 r. Zofia Książek-Bregułowa przyjechała do Edynburga, gdzie w szpitalu im. Paderewskiego została zoperowana przez prof. Jana Ruszkowskiego. Dzięki zastosowanemu leczeniu Zofia odzyskała około 3% widzenia. Warto przytoczyć, jak bardzo wpłynęło to na jakość życia bohaterki. Napisała we wspomnieniach: „Cieszyłam się ogromnie, bo odzyskałam wprawdzie niewiele, ale dla mnie to było naprawdę tak dużo, tak dużo. Widziałam słońce, zielone łąki i drzewa, rozpoznawałam kolory kwiatów, niebo ciemniejące wieczorem, jaśniejące rano, kolorowe płaszcze i suknie kobiet latem. Świat stał się piękny, po długiej, jednostajnej szarości” [7].

Ze względu na doniesienia o prześladowaniach wobec oficerów, jakie miały miejsce na ziemiach polskich w okresie stalinowskim, Ruszkowski nie zdecydował się na powrót do ojczyzny po wojnie. Pozostał w Anglii i pracował w Instytucie Medycznym w Londynie [5, s. 314–315]. W 1946 r. został prezesem Polskiego Towarzystwa Medycznego [8]. Zmarł pięć lat później. Został pochowany na londyńskim cmentarzu Kensal Green [6].

ANALIZA DOROBKU NAUKOWEGO

Z zakresu okulistyki Ruszkowski opublikował liczne prace. Podczas pobytu w Polsce opisał przypadki jaskry z prawidłowym ciśnieniem wewnątrzgałkowym [9]. Są to jedne z pierwszych opisów tego schorzenia w polskiej literaturze okulistycznej. W artykule z 1922 r., dotyczącym stożka rogówki, przedstawił ówczesne bezskuteczne metody leczenia [10]. Brał również czynny udział w XI Zjeździe Okulistów Polskich we Lwowie w 1924 r. Jego referat dotyczył patogenezy i leczenia jaskry prostej [3; 4, s. 383]. W pracy z 1925 r. przedstawił szczegółowe wyniki leczenia operacyjnego jaskry metodą Lagrange’a [11], a rok później opublikował ciekawy artykuł na temat samouszkodzeń narządu wzroku oraz udawania ślepoty lub niedowidzenia w celu uchylania się od obowiązku służby wojskowej [12]. Opisał w nim zarówno różne sposoby samookaleczenia przez rekrutów i żołnierzy, jak i sposoby ich wykrywania. Podczas pobytu w Wielkiej Brytanii opublikował dwa artykuły w „British Journal of Ophthalmology”. Pierwszy omawiał nietypowe przypadki zapalenia spojówek u rekrutów i żołnierzy [13], Autor podzielił się doświadczeniami z I wojny światowej, kiedy to rosyjscy żołnierze celowo doprowadzali do samozakażenia lub uszkodze-

nia spojówki celem zwolnienia ze służby wojskowej. W drugim artykule przedstawił przypadek zapalenia siatkówki z hipotonią przebiegający jako powikłanie po operacji zaćmy [14].

SPIS RYCIN

Ryc. 1. Wykładowcy Polskiego Wydziału Lekarskiego w Edynburgu w roku akademickim 1944/1945. W pierwszym rzędzie od lewej: dr Kulczycki (w mundurze), dr Wąsowicz, dr Helena Śliżyńska, dr Uhma, prof. Ruszkowski, prof. Rostowski, prof. Fegler, prof. Nowakowski, dziekan prof. Antoni Jurasz, prof. Lakner, prof. Rogalski, dr Dekański, dr Kompf

PIŚMIENNICTWO:

- [1] Teczka z Izby Lekarskiej Warszawsko-Białostockiej Jana Ruszkowskiego, Główna Biblioteka Lekarska (DSKM GBL), sygn. PL\327\1\0\4883.
- [2] *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia (1919, 1919-20, 1920-21, 1921-22, 1922-23) za rektoratu Heliodora Święcickiego. Księga pamiątkowa wydana staraniem Senatu Uniwersytetu Poznańskiego*, red. Wrzosek A., Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Poznań (Polska) 1925.
- [3] Melanowski W.H., *Rys dziejów okulistyki w Polsce*, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa (Polska) 1948.
- [4] Melanowski W.H., *Dzieje okulistyki*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa (Polska) 1972.
- [5] Lisowski W., *Prekursorzy medycyny polskiej*, t. 2, Fundacja Grobu Nieznanego Żołnierza, Warszawa (Polska) 2008.
- [6] Klas W., *Ku pamięci Janiny Kościelskiej oraz Jana i Andrzeja Ruszkowskich*, 19 I 2019, https://www.parafia-kensington.uk/blog/ku-pamieci-janiny-koscielskiej-oraz-jana-i-andrzeja-ruszkowskich-2019_01/ – 25.09.2024.
- [7] Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego, *Historia tej wspaniałej kobiety, Zofii Książek-Bregułowej, krzepi i daje nadzieję!* <https://www.facebook.com/groups/226050358768725/search/?q=Ruszkowski> – 25.09.2024.
- [8] Palacz M., *The Polish School of Medicine at the University of Edinburgh (1941-1949): A Case Study in the Transnational History of Polish Wartime Migration to Great Britain*, Oxford Brookes University, Oxford (United Kingdom) 2016 (rozprawa doktorska).
- [9] Ruszkowski J., Do kazuistyki napadów jaskry ostrej przy prawidłowym ciśnieniu *śródgałkowym*. „Klinika Oczna” 1924, II (3-4), 175.
- [10] Ruszkowski J., O leczeniu ręcznym stożka rogówki. *Polska Gazeta Lekarska*, 1922, I (10), 193–194.

[11] Ruszkowski J., Wyniki 100 operacji Lagrange'a wykonanych z powodu jaskry prostej i przewlekłej. *Klinika Oczna*, 1925, III, 125–134.

[12] Ruszkowski J., Spostrzeżenia osobiste w dziedzinie samouszkodzeń narządu wzroku oraz udawania ślepoty lub niedowidzenia w celu uchylania się od obowiązku powinności wojskowej. *Klinika Oczna*, 1926, IV (2), 65–69.

[13] Ruszkowski J., Unusual Cases of Conjunctivitis. *British Journal of Ophthalmology*, 1942, XXVI (12), 573–574.

[14] Landau A., Ruszkowski J., A Case of Exudative and Haemorrhagic Retinitis with Increased Intraocular Tension, Treated by Pilocarpine and Thyroid. *British Journal of Ophthalmology*, 1944, XXVIII (4), 184–187.

**SPIS PRAC JANA RUSZKOWSKIEGO (NA PODSTAWIE
POLSKIEJ BIBLIOGRAFII LEKARSKIEJ I PUBMED):**

1. Ruszkowski J., O leczeniu ręcznym stożka rogówki. *Polska Gazeta Lekarska*, 1922, I (10), 193–194.

2. Ruszkowski J., Do kazuistyki napadów jaskry ostrej przy prawidłowym ciśnieniu śródgałkowym. *Klinika Oczna*, 1924, II (3-4), 175.

3. Ruszkowski J., Wyniki 100 operacji Lagrange'a wykonanych z powodu jaskry prostej i przewlekłej. *Klinika Oczna*, 1925, III, 125–134.

4. Ruszkowski J., Spostrzeżenia osobiste w dziedzinie samouszkodzeń narządu wzroku oraz udawania ślepoty lub niedowidzenia w celu uchylania się od obowiązku powinności wojskowej. *Klinika Oczna*, 1926, IV (2), 65–69.

5. Ruszkowski J., O postępowaniu operacyjnym przy zwiotczeniu powiek. *Klinika Oczna*, 1928, VI (1), 10–12.

6. Ruszkowski J., Profesor dr Kazimierz Noiszewski. *Nowiny Lekarskie*, 1930, XLII (13), 411–412.

7. Ruszkowski J., Krwotoczna jaskra urazowa. *Lekarz Wojskowy*, 1942, XXXIV (3), 161.

8. Ruszkowski J., Unusual Cases of Conjunctivitis. *British Journal of Ophthalmology*, 1942, XXVI (12), 573–574.

9. Landau A., Ruszkowski J., A Case of Exudative and Haemorrhagic Retinitis with Increased Intraocular Tension, Treated by Pilocarpine and Thyroid. *British Journal of Ophthalmology*, 1944, XXVIII (4), 184–187.